

Science Uzbekistan

INTERNATIONAL CONGRESS ON MODERN SCIENCES-IV

"Global Prospects for Multidisciplinary Research and Education"

CHIRCHIK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

April 07-10, 2025 / Chirchik, Uzbekistan

CHDPU
CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

UPI

The
Education
University

Excellence in
Learning Innovation

PROCEEDINGS BOOK

Volume-3

Editors

Prof. Dr. Jabbor Usarov

Prof. Dr. Dostnazar Khimmataliev

Mutabar Meylieva

Kibrio Burieva

ISBN: 979-8-89695-061-5

PROCEEDINGS BOOK

Volume-3

Science Uzbekistan INTERNATIONAL CONGRESS ON MODERN SCIENCES-IV

"GLOBAL PROSPECTS FOR MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND EDUCATION"

CHIRCHIK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

April 08-10, 2025 / Chirchik, Uzbekistan

Based on Order No. 490 of the Minister of Higher Education, Science and Innovation dated
December 27, 2024

Editors

Prof. Dr. Jabbor Usarov

Prof. Dr. Dostnazar Khimmataliev

Mutabar Meylieva

Kibrio Burieva

30.04.2025

by Liberty Academic Publishers, New York, USA

ALL RIGHTS RESERVED NO PART OF THIS BOOK MAY BE REPRODUCED IN ANY FORM, BY
PHOTOCOPYING OR BY ANY ELECTRONIC OR MECHANICAL MEANS, INCLUDING
INFORMATION STORAGE OR RETRIEVAL SYSTEMS, WITHOUT PERMISSION IN WRITING
FROM BOTH THE COPYRIGHT OWNER AND THE PUBLISHER OF THIS BOOK.

© Liberty Academic Publishers 2025

The digital PDF version of this title is available Open Access and distributed under the terms of the
Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits adaptation, alteration, reproduction and distribution for
noncommercial use, without further permission provided the original work is attributed. The
derivative works do not need to be licensed on the same terms.

adopted by Mariam Rasulan

ISBN: 979-8-89695-061-5

CONGRESS ID

TITLE OF CONGRESS

INTERNATIONAL CONGRESS ON MODERN SCIENCES-IV
"GLOBAL PROSPECTS FOR MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND
EDUCATION"

PARTICIPATION

Keynote & Invited

DATE - PLACE

April 08-10, 2025

Chirchik, Uzbekistan

EDITORS

Prof. Dr. Jabbor Usarov
Prof. Dr. Dostnazar Khimmataliev
Mutabar Meylieva
Kibrio Burieva

ORGANIZATION

Chirchik State Pedagogical University
&
İKSAD-Institute of Economic Development and Social Researches

HONORARY BOARDS

Prof. Dr. Gafurdjan Muxamedov (Rector of CHDPU)
Dr. Mustafa Latif Emek (President of İKSAD Institute)

INKLYUZIV TA'LIM MUHITI ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLI BOLALARNING RIVOJLANISHI VA IJTIMOY MOSLASHUVI SHARTI SIFATIDA

Egamberdiyeva Nigora Azizovna

CHDPU, Pedagogika fakulteti

Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0001-1670-7890>

Sharipov Mirjalol Jamoladdin o'g'li

CHDPU, Maxsus pedagogika/logopediya

II bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bugungi kunda ahamiyati yanada ortib borayotgan inklyuziv ta'lim va undagi muhit hamda inklyuziv ta'limda alohida ta'lim ehtiyojli bolalarning rivojlanishi va ijtimoiylashuvi haqida batafsil yoritilgan. Shu bilan birgalikda maqola huquqiy-normativ hujjatlar, muammas va yechimlar hamda statistikalar bilan boyitilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, ijtimoiylashish, sog'lom muhit, maqsadga yo'naltirilgan samarali harakatlar, huquqiy normalar, metodologiya, statistika.

АННОТАЦИЯ

В статье подробно описывается инклюзивное образование, которое сегодня приобретает все большую актуальность, и среда в нем, а также развитие и социализация детей с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования. В то же время статья обогащена нормативно-правовыми документами, проблемами и решениями, статистическими данными.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, социализация, здоровая среда, целенаправленные эффективные действия, правовые нормы, методология, статистика.

ABSTRACT

This article provides a detailed description of inclusive education, which is becoming increasingly important today, and its environment, as well as the development and socialization of children with special educational needs in inclusive education. At the same time, the article is enriched with legal and regulatory documents, problems and solutions, and statistics.

Keywords: Inclusive education, socialization, healthy environment, goal-oriented effective actions, legal norms, methodology, statistics.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida kundan-kunga ko'lami ortib borayotgan inklyuziv ta'lim sharoitida alohida ta'lim ehtiyojli bolalarni jamiyatga moslashtirish, ta'lim jarayolarida to'siqsiz ishtirok etish va o'zlashtirish, har tomonlama rivojlanish uchun mamlakatimizda bir qator huquqiy-normativ hujjatlar va bir qator tizimli dasturlar ishlab chiqilmoqda. Jumladan, inkluziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan,

ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy-me'yorlari ishlab chiqilgan. "Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish maqsadida ta'lim muassasalarini moddiy texnik bazasini mustahkamlash, o'quv dasturlarini moslashtirish, sog'lomlashtiruvchi sifatli ta'lim xizmatlar imkoniyatlarini oshirish va jarayonga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash" kabi muhim tizimli ishlar belgilangan.. Alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarni jamiyat hayotiga to'la-to'kis moslashuvi muammolari har doim ham eng dolzarb o'rinni egallab kelgan masalalardan biri bo'lib kelgan. Bolalar nogironligi ularning hayot faoliyatini cheklabgina qolmasdan, ijtimoiy dezadaptatsiyaga olib keladi. Bu esa o'z xulqi ustidan nazorat qila olmaslik, shuningdek o'z-o'ziga xizmat layoqati, oldinga intilish, mo'ljal olish, o'qish, muloqot va kelgusidagi mehnat faoliyatining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunda esa bolaning rivojlanishida o'zgarishlar bo'lishi uchun oila eng zarur omil hisoblanadi. Ota-onalar uchun tavsiyalar, pedagogik qo'llanmalar, dasturlar, samarali metodlar, zamonaviy yondashuv va izlanishlar natijasida jamiyat inklyuziv ta'limni mohiyatini teran anglamoqda, inklyuziv ta'limli jamiyatga tayyor bo'lib bormoqda. Bu esa inklyuziv ta'limga jalb qilingan alohida ehtiyojga ega bolalarni ijtimoiylashuvi va rivojlanishiga katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Inklyuziv ta'lim nima degan savolga bugunki kunda jamiyatimizda bir qator tizimli ishlarning natijasi bilan javob bera olamiz. Inklyuziv ta'limni pedagogik-psixologik tashkil etish juda muhim masala bo'lib, bu masalalarni hal etishda ta'lim, sog'liqni saqlash va mahalla tashkilotlarining o'zaro hamkorligi talab etiladi.

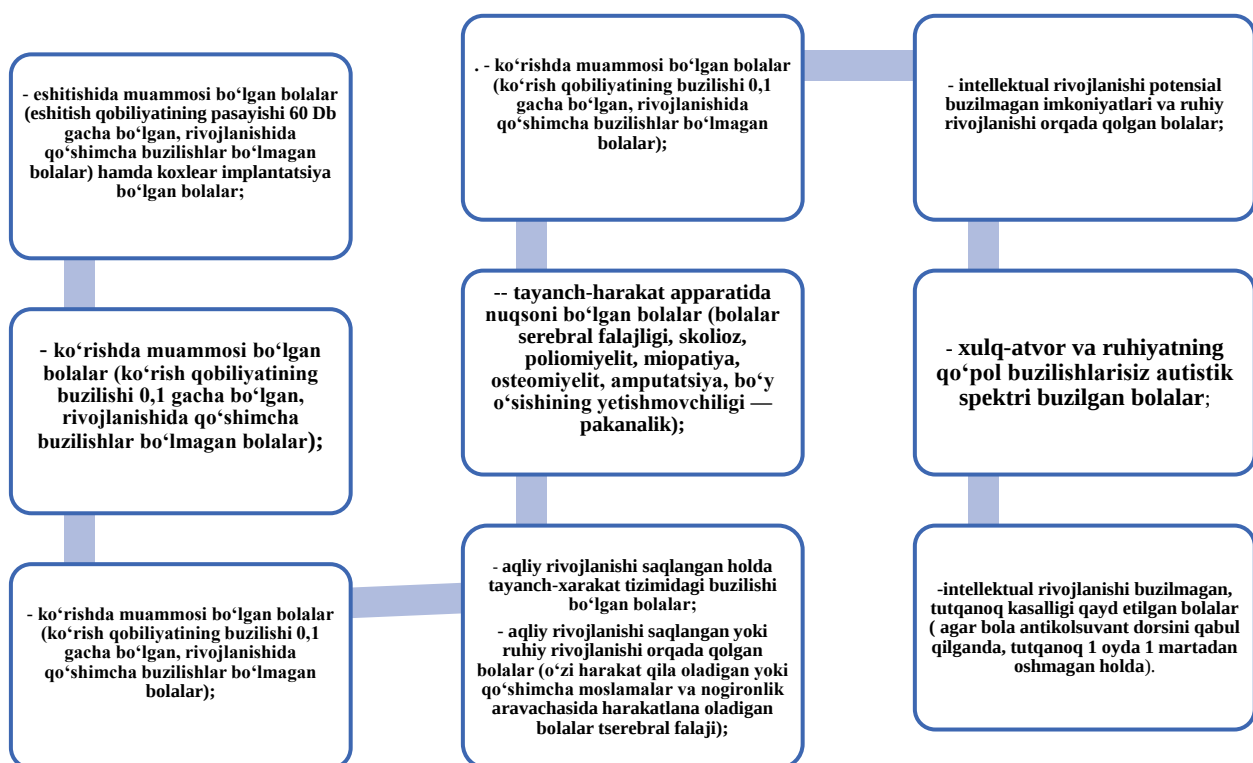
ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarni jamiyatga moslashuvini ta'minlash va bunda o'quv jarayonini tashkil qilish to'g'risida juda ko'p tushunchalar shakllangan bo'lib bunday tushunchalar ichida eng ahamiyatlisi va muhimi -bu inklyuziya tushunchasi.

Inklyuzivlik - inglizcha so'z bo'lib, qo'shish, birlashtirish" ma'nolarini anglatadi. Ushbu termin alohida ta'lim ehtiyojida ega bo'lgan bolalarni umumta'lim maktablarida o'z sog'lom tengdoshlari bilan birgalikdagi ta'lim-tarbiya jarayonini ifodalaydi. Inklyuziv ta'lim jarayonida alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan o'quvchilar sog'lom bolalar bilan birga bir maktabda, sinfda o'qitiladi. Imkoniyati cheklangan bolalar maktabga qadam qo'ygan kunlaridan boshlab alohida qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'ladi. Bunday qo'llab-quvvatlash ularning butun hayotlari davomida zarur hisoblanadi. Shuning uchun ham maktab ta'limining dastlabki bo'g'inlaridan boshlab, bunday o'quvchilarning ijtimoiy rivojlanishlari uchun qulay shart-sharoit yaratish talab etiladi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan tashkil etiladigan ta'lim jarayoni inklyuziv ta'lim shakllarini aniqlash va uni umumiy ta'lim jarayoni bilan integratsiyalashni talab etmoqda. Bunday integratsiya ularning o'zlariga xos bo'lgan ta'limiy ehtiyojlariga mos kelishi lozim. Inklyuziv ta'lim - o'quvchilarning imkoniyatlari, individual-psixologik, jismoniy va o'zlashtirish xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etiladigan ta'lim jarayonidir. Ushbu ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga umumta'lim jarayonidagi barcha tadbir-loyihalarga faol va muntazam qatnashish imkoni beradi. Natijada esa bolada yanada erkin harakatlar, tashabbushkorlik, kirishimlik shakllanadi va ko'rsatilgan individual yordam alohida ehtiyojli bolalarni ijtimoiylashtirishda hamda rivojlantirishda ijobiy natijalarni berib boradi. Olgan ko'nikmalarini umimlashtirish imkoniga ega bo'lishadi. S.A.Alexning fikricha, "inklyuziya - ijtimoiy munosabatlarni insonparvarlashtirish va imoniyati cheklangan shaxslarning birgalikdagi sifatli ta'lim olishga huquqlarini tan olish maqsadlarini tushunishning bir xil ma'noda bo'lishini nazarda tutuvchi ijtimoiy konsepsiya" hisoblanadi. Xorijda inklyuziv ta'limni joriy qilish tajribasining tahlili shuni ko'rsatadiki, uning rivojlanishi turli mamalakatlarida nogiron bolalarning ta'lim olish huquqlarini amalga oshirishga, me'yoriy-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va manfaatdor doiralarda inklyuziyani tashkil qilish muammolari muhokama qilishga yo'naltirilgan fuqarolik munosabatini shakllanishidan boshlangan. Mamlakatimizda ham bu borada huquqiy-normativ hujjatlar qabul qilingan bo'lib, umummaqsad va vazifalarni amalga oshirishga xizmat qilmoqda. Respublikamizda ijtimoiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tomonidan

2007-yilda "O'zbekistonda inklyuziv ta'lim loyihasi" amalga oshirilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-dekabrda PF-5270-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2019-yil 29-aprelda PF-5712-son "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida", 2020-yil 6-noyabrda PF-6108-son "O'zbekistonning yangi tarqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2022-yil 28-yanvarda PF-68-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi" farmonlari, 2020-yil 13-oktabrda PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 21-oktabrda 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va boshqa huquqiy hujjatlarda ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta'minlash va kadrlar masalasi belgilab berilgan. Shu o'rinda savol tug'iladi inklyuziv ta'lim jarayoniga alohida ehtiyojli bolalarning qaysi toifalar qabul qilinadi?

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilinadigan bolalar:

Inklyuziv ta'lim sinflarida jami o'quvchilar soni 30 nafardan oshmasligi kerak. Ushbu sinflarda umumiy o'rta ta'lim dasturlari bo'yicha ommaviy tarzda o'qiyotgan o'quvchilar bilan birga maxsus (korreksion) dasturlar asosida o'qiyotgan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar soni 3 nafardan oshmaydi. Inklyuziv ta'lim sinflariga faqat bir xil tibbiy tashxisdagi o'quvchilar qabul qilinadi. Maktablarda inklyuziv ta'lim sinflar soni bir parallel sinflarda 2 tadan ortiq tashkil etilmaydi. O'quvchilarning bilimlari ulardagi nuqsonlarning o'ziga xosligini hisobga olgan holda davlat ta'lim standartlariga muvofiq baholanadi. Yuqorida keltirilgan alohida yordamga muhtoj bolalarni rivojlanishi va ijtimoiylashuv darajasining yuqori bo'lishi uchun inklyuziv ta'lim muhiti ularga mos tarzda tashkil etilishi kerak. Bu masalada inklyuziv ta'lim ishtirokchilari zimmasiga katta ma'suliyat yuklanadi. Inklyuziv ta'lim jarayoni ishtirokchilari ta'limga qamrab olingan o'quvchilari, umumta'lim maktab o'qituvchilari, ota-onalar yoki ularni o'rnini bosuvchi shaxslar, maktab direktori, sinf o'qituvchisi,

maxsus o'qituvchi, tyutor, mahalla va keng jamoachilik kompleks holda bolalarning har taraflama rivojlanishi maktab, mahallada imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan mehr-muruvvatli bo'lishlarini ta'minlashdek muhim bir vazifa ular oldida doimo bosh maqsad bo'lib turadi. Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar uchun rivojlanish va ijtimoiylashish sharti sifatida tahlil qilinarkan, ushbu ta'lim mos muhitni o'z tamoyillari asosida yaratishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Tamoyilla quyidagicha:

- ❖ Insonparvarlilik tamoyili. Inson Qadri uning layoqatlari va yutuqlariga bog'liq emasligi prinsipi;
- ❖ Hurmat qilish va ijobiy munosabat. Har bir shaxsni his qilish va o'ylash layoqatiga egaligi prinsipi;
- ❖ Individual yondashuv va muloqot. Har bir shaxsning muloqot qilish va tinglash huquqiga egaligi prinsipi;
- ❖ Bir birini to'ldirish. Har bir shaxsning bir-biriga kerakligi prinsipi;
- ❖ Ta'limda aniq hamkorlik. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonining aniq hamkorlik asosida amalga oshirilishi prinsipi;
- ❖ Qo'lla-quvvatlash va do'stona muhit. Har bir o'quvchining o'z tengdoshlarining qo'llab-quvvatlovi va do'stona munosabatlarga ehtiyojmandligi prinsipi;
- ❖ Kompleks rivojlantirish. O'quvchi hayotining barcha jabhalarini rivojlantirishni ta'minlashi zarurligi prinsipi.

Inklyuziv ta'lim yuqorida keltirilgan tamoyillar asosida yanada maqsadga muvofiq ravishda tashkil qilinadi va sa'y-harakatlar ijobiy natija beradi. Inklyuziv ta'lim muhitini o'z maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda tahlil qiladigan bo'lsak, rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun har qanday kamsitishlardan holi bo'lgan, barcha bolalarga bir xil munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhit bo'lishi, ta'lim jarayoniga jalb qilingan sog'lom o'quvchilar qatorida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarning aqli va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish sharoitlari, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bolalar atrofida ularning muammo va qiyinchiliklariga nisbatan bag'rikenglik va ularni hal qilishda birdamlik munosabati, o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirishga qaratilgan turli xil o'yinlar kabi mos muhitning mavjud bo'lishi juda muhimdir. Inklyuziv ta'lim muassasalaridagi ta'lim jarayoni o'qitishning zamonaviy shakl va metodlariga muvofiq tashkil etiladigan ko'pqirrali yaxlit tizim doirasida amalga oshiriladi. Tamoyillardan kelib chiqqan holda bolani har tomonlama rivojlantirishni biz endi dars jarayonlarida qo'llaniladigan metodlar orqali ko'rib chiqamiz.

“FIKRIY HUJUM” METODI.

Mazkur metod o'quvchilarning mashg'ulotlar jarayonidagi faolliklarini ta'minlash, ularni erkin fikr yuritishga rag'batlantirish hamda bir xil fikrlash inertsiasidan ozod etish, muayyan mazvu yuzasidan rang-barang g'oyalarni to'plash, shuningdek, ijodiy vazifalarni hal etish jarayonining dastlabki bosqichida paydo bo'lgan fikrlarni yengishga o'rganish uchun xizmat qiladi. “Fikriy hujum” metodining asosiy tamoyili va sharti mashg'ulotning har bir ishtirokchisi tomonidan o'rta tashlanayotgan fikrga nisbatan tanqidni mutlaqo ta'qiqlash, har qanday luqma va hazilmutoyibalarni rag'batlantirishdan iboratdir. Bundan ko'zlangan maqsad o'quvchilarning mashg'ulot jarayonidagi erkin ishtirokini ta'minlashdir. Ta'lim jarayonida ushbu metoddan foydalanish o'qituvchining pedagogik mahorati va tafakkur ko'lamining kengligiga bog'liq bo'ladi. “Fikriy hujum” metodidan foydalanish chog'ida o'quvchilarning soni 10 – 15 nafardan oshmasligi maqsadga muvofiqdir.

“QORA QUTI” METODI.

Ta'lim jarayonida mazkur metodni qo'llashdan maqsad o'quvchilar tomonidan mavzuni puxta o'zlashtirishga erishish bilan birga ularni faollikka undash, ularda hamkorlikda ishlash, ma'lum

vaziyatlarni boshqarish hamda mantiqiy tafakkur yuritish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Metoddan foydalanishda quyidagi harakatlar tashkil etiladi:

✓ o'quvchilar juftlikka biriktiriladi;

✓ juftliklarga mavzu mohiyatini yorituvchi asosiy tushuncha (tayanch so'zlar, sanalar, belgilar, raqamlar va ...)ni kartochkalarga qayd etish vazifasi yuklanadi;

✓ o'qituvchi o'quvchilar bilan hamkorlikda guruhlar tomonidan topshiriqning bajarilishini tekshiradilar;

✓ topshiriqni to'g'ri bajargan guruhning bir a'zosi o'qituvchi rolini bajaradi va topshiriqning yechimini yozuv taxtasiga yozadi;

✓ sinf o'quvchilari yozuv taxtasida qayd etilgan fikrni sharhlaydilar (tayanch so'zlar, sanalar, belgilar, raqamlar va ... qanday ma'noni anglatishini aytadilar).

Ushbu metodlar bolaning har tomonlama rivojlanishi, atrofdagilari bilan bevosita muloqotga kirishishini, bilish faoliyatlarini faollashtirishni, jamoa bilan ishlashni, muammoli va har qanday vaziyatlarga nisbatan tanqidiy va ijobiy munosabat bildirishlarini ta'minlaydi.

NATIJALAR

"Inklyuziv ta'lim bo'yicha Yevropa Ittifoqi bilan hamkorlikda 2014-2016 yillarda amalga oshirilgan loyiha doirasida Respublikaning 5 ta hududida tajriba-sinov maydonchalari tashkil etildi. 153 nafar tibbiy-psixologik-pedagogik komissiya va 1350 nafar pedagog xodim inklyuziv ta'lim xizmatlariga o'qitildi. Ta'lim tizimiga inklyuziv amaliyotni tatbiq etish bo'yicha pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutlarining o'quv rejalariga 3 ta o'qitish moduli kiritildi. 2000 dan ortiq imkoniyati cheklangan bolalar va ularning ota-onalariga inklyuziv ta'lim xizmatlari tashkil etildi. Bugungi kunda O'zbekistonda 2022-yilda aholining 2,3 foizi yoki 845,3 ming kishi nogironligi bo'lgan shaxslar deb topilgan shundan 142,3 ming nafar 18 yoshgacha bo'lgan nogironligi bor bolalar tashkil etadi. "Hukumat vaziyatni yaxshilash choralari ko'rmoqda. Jumladan, hukumat tomonidan 2021-yilda ratifikatsiya qilgan Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyani amalga oshirish choralari ko'rilmogda", - deyiladi.

Hukumatimiz tomonidan 2018-yildan 1-2 guruh nogironligi bo'lgan shaxslar (o'quvchilar)ga oliy ta'lim muassasalariga kirishda 2% kvotalarini ajratilishi xam quvonarli holatdir. Albatta 4-5 yil davomida imkoniyati cheklangan yoshlar oliy ta'limga kirish imkoniyatlari oshdi va shu kunga qadar ta'lim muassasalarda o'qib ma'lumotga ega bo'lmoqda, soha bo'yicha ish olib bormoqdalar.

2021-2022-o'quv yilida respublikamizda tajriba-sinov tariqasida 31 ta inklyuziv hamda 4 ta korreksion sinflar tashkil qilindi. Shularda 82 nafar o'quvchi inklyuziv sinfda, 31 nafari esa korreksion sinflarda ta'lim olishmoqda.

Ularga "Inklyuziv ta'lim" markazi tomonidan korreksion sinflar uchun moslashtirilgan adaptiv dasturlar, inklyuziv sinflar uchun "Milliy o'quv dasturlari asosida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni inklyuziv ta'limda o'qitish metodikasi" qo'llanmasi har bir fan kesimida o'qituvchi va maxsus defektolog o'qituvchi faoliyati yoritilgan dars ishlanmalar tayyorlanib berib borilmoqda.

2022-yil dekabr oyida Xalqaro nogironlar kuni munosabati bilan prezidentimiz murojaat yo'llar ekan, inklyuziv jamiyatni barpo etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishini aytgandi. "Ishontirib aytamanki, sizlar o'zlaringizni yolg'iz his etmasligingiz uchun bor kuch va imkoniyatlarni safarbar etamiz", — degandi edi davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev. Shu bilan birgalikda mamalakatimizda inklyuziv ta'limni takomillashtirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini shakllantirish hamda ularga korsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilashga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 13 oktyabrda "Alohida ta'lim ehtiyojlari

bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi va qarorga muvofiq 2020-2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Konsepsiyani amalga oshirish bo'yicha 2020-2021 yillarga mo'ljallangan "Yo'l xaritasi" tasdiqlandi. E'tiborli jihati shundaki, 2023-2025 yillarda inklyuziv ta'lim tizimi 51 foiz umumta'lim maktablarida joriy qilinishi belgilangan. Ushbu ta'lim shakliga 40 foiz imkoniyati cheklangan bolalar jalb qilinadi. Rivojlanishida turli nuqsonlari bo'lgan hamda davolanish va sog'lomlashtirishga muhtoj bo'lgan bolalarning ijtimoiy kafolatlarini ta'minlovchi sa'y-harakatlar, korreksion va reabilitatsion ishlar natijasida oxirgi besh yilda 500 nafarga yaqin mana shunday o'quvchilarning umumiy o'rta ta'lim maktablariga qaytishi ta'minlandi. Hozirda 5900 dan ortiq umumiy o'rta ta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim bilan 64 ming 700 nafarga yaqin o'quvchilar qamrab olingan. Yaratilgan keng imkoniyatlar orqali tashkil qilingan inklyuziv va korreksion sinflar orqali ko'plab alohida ta'lim ehtiyojli bolalar ommaviy maktablarda ta'lim-tarbiya jarayonida sog'lom tengdoshlari qatori ishtirok etmoqdalar. Inklyuziv ta'limning mamalakatimizda rivojlanishi uchun yaratilgan keng imkoniyatlarni birgina yangilangan Konstitutsiyamizga "inklyuziv ta'limning alohida norma" sifatida kiritilishi bilan ham izohlashimiz mumkin.

MUHOKAMA

Biz ko'pchilik qatorida inklyuziv ta'lim rivojlanishini nafaqat rivojlanishi balki renessans davrini o'tashi tarafdorimiz biroq, bu tizimda ham bir qator muammolar bo'lib ular quyidagicha:

- ota-onalarning imkoniyati cheklangan bolalarini maktablarga bermasdan, jamiyatdagi odamlardan yashirish holatlari va natijada boqimandalikning vujudga kelishi;
- jamiyatda maxsus ta'limga muhtoj odamlar uchun noto'g'ri qarashlar mavjudligi va maktablarda darsliklar etishmasligi;
- pedagog o'qituvchilarning maxsus bilim va psixologik malakaga ega emasligi;
- ta'lim dargohlarida imkoniyati cheklangan bolalarning harakatlanishi uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar yo'qligi;
- olis hududlarda inklyuziv ta'limga bo'lgan munosabatning qoniqarsizligi;
- imkoniyati cheklanganlar uchun transport vositalarining yo'lga qo'yilishdagi muammolar;
- maktabda o'quvchilar tomonidan imkoniyati cheklangan bolalarni kamsitish holatlari;
- nuqsoni bor bo'lgan bolalarni davolash uchun mutaxassislar va apparatlarning etishmasligi;
- ota-onalarda huquqiy bilimlarning etishmasligi, ya'ni nogiron bolaga qarayotganliklari uchun qanday imtiyozlar mavjudligini bilmaslik holatlari;
- imkoniyati cheklangan o'quvchilarni hunarga o'rgatishda yoki ularni ish bilan ta'minlashda mavjud bo'lgan muammolar;
- ota-onalarning psixologik bilimlarni yaxshi bilmaslik jarayoni;
- chekka-chekka qishloqlardagi maxsus yordamga muhtoj bolalarni ham inklyuziv ta'limga qamrab olish jarayoni;
- nogironligi bo'lgan shaxslarning harakatini yaxshilash uchun ko'cha yo'larida
- maxsus yo'lakchalar tashkil etish;
- inshootlarning maxsus yordamga muhtoj bolalar uchun moslashtirilmaganligi kabilar.

Inklyuziv ta'lim tizimini samarali tashkil etish, barcha imkoniyati cheklangan o'quvchilarni umumta'lim tizimiga qamrab olish hamda ijobiy natijalarga erishish uchun mavjud muammolar, ularni bartaraf etish yo'llarini izlab topish hamda amalga oshirish lozim. Bizning fuqarolik jamiyatiga qadam qo'yayotgan davlatimizda bunday to'siqlarni o'z-o'zini boshqarishning milliy modeli bo'lgan mahallalarda hal etish

mumkin. E'tiborsizlik, yashirish, mablag' masalasi, sharoitga moslashmaslik, kambag'allik, sinfda o'quvchilar sonining ko'pligi, kamsitish, qaramlik, kutilmagan holatlar kabi to'siqlarni mahallalarda bemalol bartaraf etsa bo'ladi, Jamiyatda insonlar orasida nogiron bolalar haqida bilimlarning yetishmasligi oqibatida maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Bundan tashqari nogiron bolaning qobiliyatlari, huquqlari va ehtiyojlari muntazam ravishda qadrlanmasa, bolalarda o'ziga va qobiliyatlariga nisbatan salbiy munosabat shakllanib boradi. Har qanday jamiyatda har bir bola noyob, maxsus ehtiyojli bolalar esa boshqa bolalar singari huquq, ehtiyoj va intilishlarga ega degan dalilni idrok etish zarurati mavjuddir. Ushbu bilimlarni chuqurlashtirish bu imkoniyati cheklangan ish olib borish bola, oila, hamjamiyat darajasida hamma uchun muhimdir. Inklyuziv ta'lim-davr talabi hisoblanadi. Inklyuziv ta'limdagi mazkur muammolarni hal etishning yo'llari haqida fikr yuritamiz: nogironligi bo'lgan bolalarning oilasi va maktab jamoasi sheriklikda ish olib borishi kerak; jamiyatdagi odamlarning imkoniyati cheklangan bolalar haqidagi noto'g'ri qarashlarini yo'qotishlari; nogiron bolalarning maktab jamoasi va o'quvchilar tomonidan kamsitilishiga yo'l qo'yimaslik; jamiyatda nogiron shaxslar borligini va ularni hamma qatori inson ekanligini to'g'ri qabul qila olishimiz; imkoniyati cheklangan insonlar vaqtini mazmunli o'tkazishlari uchun ularga mo'ljallab sport klublar, kasb-hunarga tayyorlov kurslarning ochilishi; olis hududlarga ham inklyuziv ta'limning kirib borishini ta'minlash; pedagog xodimlarning bilim saviyasini oshirib borish; maktablarga kelib-ketishlari uchun maxsus avtomobillar qatnovini yo'lga qo'yish zarurligi; olis hududlardagi yo'llar asfalt qilinmaganligi sababli nogiron bolalarning harakatlanishi birmuncha qiyinroq. Ular harakatlanishiga yordam beruvchi maxsus vositalar ishlab chiqish kerakligi; ota-onalar uchun maxsus, imkoniyati cheklanganlar psixologiyasi to'g'risida seminar-treninglar tashkil etilishi; shifokorlar tomonidan imkoniyati cheklangan insonlarni uy sharoitida parvarishlash bo'yicha zarur yo'l-yo'riqlar berilishi uchun maxsus punktlar faoliyatini yo'lga qo'yish; nogiron bolasi bor ota-onalarga uzluksiz nafaqa pullarini berish tizimini joriy etish.

Shu bilan birgalikda asosiy bo'lgan dars jarayonida bir qator tizimli ishlar yo'lga qo'yilishi kerak. Ular quyidagicha:

- Differensiyalashtirilgan ta'lim. O'quvchilarning turli ta'lim ehtiyojlari va uslublarini qondirish uchun turli xil o'quv strategiyalari, materiallari va tadbirlarini taqdim etish;
- Hamkorlikda o'qitish. Turli ehtiyojga ega bo'lgan o'quvchilar uchun individual til o'rganish rejalarini ishlab chiqish uchun maxsus ta'lim o'qituvchilari, til bo'yicha mutaxassislar va tyutorlar bilan hamkorlikda ishlash. Ta'limni moslashtirish.
- Kasbiy rivojlanish. O'qituvchilarga chet tilini o'rganishda turli ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha bilim va ko'nikmlarni oshirish uchun doimiy treninglar va malaka oshirish imkoniyatlarini taqdim etish;
- Til o'qitishda madaniy xilma-xillikni integratsiyalash uni turli qatlamdagi o'quvchilar uchun inklyuziv va dolzarb qilish;
- Individual qo'llab-quvvatlash;
- Munatazam hamkorlik. Ota-ona, tarbiyachi, maxsus pedagog va tibbiyot hodimlari o'rtasida bola haqidagi o'zgarishlar, uning holati haqida doimiy hamkorlik.

Biz yuqoridagi yondashuvlar asosida inklyuziv ta'limda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarning ertaroq ijtimoiylashishiga, kasbiy rivojlanishiga va nafaqat jamiyatda balki madaniyatlararo muloqot qilishiga erishamiz. Ularning jamiyatga moslashishi juda muhim rol o'ynaydi. Chunki, "Inson faqat jamiyat bilan uzviylikdagina hayot mazmunini anglashi mumkin" – deydi Albert Eynshteyn.

XULOSA

Butunjahon va mamlakatimizda ham inklyuziv ta'lim kirib borganidan keyin uning mazmun-mohiyatini tushunishning o'zi uzoq yillar talab qilganini yaxshi bilamiz. Biroq bu yo'lda hech kim orqaga

qaytmagan, chunki inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalar, ular uchun qo'yigam maqsadlarni amalga oshirishda iklyuziv ta'lim-universal ahamiyatga ega ekanligi bilan izohlanadi. Jamiyatimiz bunga tayyor bo'lib bormoqda. Alohida ta'lim ehtiyojigga ega bo'lgan bolalarning ota-onalari va ularni o'rnini bosuvchi shaxslar tomonidan farzand kelajagi uchun qo'yilgan eng yaxshi va ishonchi qadam ularning ishonib bolalarni iklyuziv ta'limga berayotganliklari va talab qilayotganliklaridir. Bu esa ushbu ta'lim haqidagi bilimlarning quyi bo'g'inlarga ham yetib borishi ta'minlaydi. Inklyuziv ta'lim muhiti alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun yuqorida aytganimizdek adaptatsion va dars jarayonlari transformatsion shaklda tashkil etilishi muhim hisoblanadi. Dars jarayonida rivojlantiruvchi, o'yinli, syujetli texnologiyalardan keng foydalanish ta'limga jalb qilingan alohida ehtiyojli bolalarning toifalariga mos tarzda tashkil etilish, zamonaviy texnologiya va tajribalarni qadriyatlarimizga uyg'unlashtirish ham maqsadlarimizga ijobiy natijalar bilan erishishimizni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. F.U.Qodirova, M.A.Umaraliyeva, Z.Sh.Matupayeva M.D.Omonova. Inklyuziv va korreksion ta'limda clil texnologiyasi. O'quv qo'llanma. T.: "Sarbon LLS", 2024.
2. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova "INKLYUZIV TA'LIM: nazariya va amaliyot" Chirchiq-2022. 252- bet
3. Nargiza Qahhorova Abdumo'minova "INKLYUZIV TA'LIM: XALQARO TAJRIBA VA AMALIYOT, ERISHILGAN NATIJALAR, MUAMMO VA ULARNING YECHIMLARI" International scientific journal "Science and Innovation"
4. N.B.Goipova "Inklyziv ta'lim. Gospital pedagogika" Namangan, 2024, 252 bet.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni <https://lex.uz/ru/docs/-4312785>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-dekabrdagi PF-5270-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmon <https://lex.uz/docs/-3436192>
7. O'zbekiston Vazirlar Mahkamaisining 2021-yil 21-oktabrdagi 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori <https://lex.uz/ru/docs/-5679836>
8. Shahnoza MAMATUROPOVA, O'za <https://uza.uz/oz/posts/51-foiz-maktabda-inklyuziv-talim-tizimi-joriy-etiladi>
9. ШОМАХМУДОВА Р.Ш. ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ (Халқаро ва Ўзбекистондаги тажрибалар)